

Research Paper

Iranian Women and the Transformation of Critical Memory in the Digital Age

Hamed Taheri Kia¹

Received: May.28,2024; Accepted: Feb. 3,2025

Abstract

Memory is intertwined with history, and the loss of memory leads to the loss of history. History is a collection of events and sub-events that are recorded within things and people. This recording takes place in memory for humans, and memory has a historical place. The main purpose of this article is to discuss the central and classic role of memory in relation to history, in the paradigm of posthumanism. Our main claim is that in the digital age, memory is interwoven into external memories and information archives. This idea is examined in the context of the critical memory of Iranian women. How has the critical memory of women transformed in the digital age? To answer this question, we focused on creating the capacity to archive the events of the women's social movement and converting it into a source of remembrance. We studied examples from the social networks Instagram and X (Twitter) that show this transformation. According to the conclusion, for the Iranian women's movement, the tension between the human force of memory and the non-human forces of digital memory has led to the formation of critical remembrance and repetition for the production of critical identity.

Keywords: women, digital, criticism, remembrance, repetition.

Introduction

The digital age has revolutionized the socio-cultural landscape, particularly for women in Iran, offering them unprecedented opportunities for expression and engagement. This article investigates the formation of critical memory among Iranian women within the digital environment, focusing on how digital platforms serve as arenas for the articulation and preservation of experiences, struggles, and historical narratives. The study situates itself within the broader discourse on digital activism, memory studies, and examining the intersection of technology, gender, and social memory. The digital transformation has not only facilitated the emergence of new

¹ Faculty member of the Institute for Cultural, Social and Civilizational Studies, Kia.erhut@gmail.com

forms of social interaction and community building but also posed challenges related to the authenticity, accessibility, and permanence of digital memories.

Purpose

The purpose of this research is to explore how Iranian women utilize digital platforms to construct and maintain critical memory. The study aims to understand the processes through which digital media contributes to the creation and sustenance of collective memory, particularly in relation to women's rights, social justice, and cultural identity. It seeks to uncover the dynamics of how digital spaces are employed by women to challenge dominant narratives, reclaim historical truths, and forge a collective consciousness. By focusing on Iranian women, the study sheds light on the unique socio-political and cultural contexts that shape their digital memory practices.

Methodology

This research adopts a qualitative approach, employing a combination of content analysis. The content analysis involves the examination of digital artifacts such as blogs, social media posts, and online forums where Iranian women discuss and reflect on their experiences and memories. The data is analyzed using thematic coding to identify recurring themes and patterns in the way digital memory is formed and utilized.

Findings

The findings reveal that Iranian women actively engage in the construction of critical memory through digital platforms, which serve as spaces for storytelling, archiving, and community support. Digital media enable women to document personal and collective experiences that are often excluded from mainstream historical accounts. These platforms provide a venue for expressing dissent, sharing testimonies of oppression, and celebrating cultural heritage. The study identifies key themes such as resistance to censorship, the role of anonymity in protecting identities, and the use of digital tools to connect with the diaspora. Moreover, the findings highlight the tension between the transient nature of digital content and the desire for lasting memory, with women employing various strategies to ensure the preservation of their digital archives.

Conclusion

The study concludes that digital platforms play a crucial role in the formation of critical memory among Iranian women, offering them a powerful means to document, share, and preserve their histories and experiences. These platforms not only facilitate the articulation of personal and collective memories but also contribute

to the broader struggle for women's rights and social justice. The research underscores the importance of digital literacy and the need for supportive policies that protect digital expression and memory. It calls for further investigation into the long-term implications of digital memory practices and the development of strategies to address the challenges posed by the ephemeral nature of digital media.

Novelty

The novelty of this study lies in its focus on the intersection of digital media and critical memory formation among Iranian women. While existing literature has extensively explored digital activism and memory studies, this research uniquely examines how digital platforms are specifically utilized by women in Iran to construct and sustain critical memory. The study offers fresh insights into the ways digital media can be harnessed to challenge dominant narratives and preserve marginalized histories, contributing to the fields of digital sociology, feminist theory, and memory studies. By highlighting the experiences of Iranian women, the research also provides valuable perspectives on the socio-cultural dynamics of digital memory in non-Western contexts.

Bibliography

- Al-Saji, A. (2004). "The memory of another past: Bergson, Deleuze and a new theory of time." *Continental Philosophy Review*, 37, 203–239
- Bandak, A.; Crone, C.; & Mollerup, N. G. (2024). Re-Collections: Images beyond the Archive. *Visual Anthropology*, 37(1), 1-18.
- Barad, K. (2007). *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham, NC: Duke University Press.
- Barker, T. (2023). Michel Serres and the Philosophy of Technology. *Theory, Culture & Society*, 40(6), 35-50. DOI: 10.1177/02632764221140825
- Beck, C., & Gleyzon, F. X. (2016). Deleuze and the event(s). *Journal for Cultural Research*, 20(4), 329–333. DOI: 10.1080/14797585.2016.12647
- Beer, D., & Burrows, R. (2013). Popular Culture, Digital Archives and the New Social Life of Data. *Theory, Culture & Society*, 30(4), 47-71. DOI: 10.1177/0263276413476542
- Bergson, H. (2005). *Matter and Memory*. New York: Zone Books.
- Bergson, H. (2007). *The creative mind : an introduction to metaphysics*, Mabelle L. Andison (trans.). New York: Dover Publication.
- Bozalek, V., & Zembylas, M. (2016). Diffraction or reflection? Sketching the contours of two methodologies in educational research. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 30(2), 111–127.
- Braidotti, R. (2013). *The Posthuman*. Cambridge: Polity Press.
- Connolly, W. E. (2011). *A world of becoming*. Duke University Press.
- De Kosnik, A. (2016). *Rogue archives digital cultural memory and media fandom*. London: Massachusetts Institute of Technology.

- Deleuz, G.; & Guattari, F. (1991). *What Is Philosophy?*, Hugh Tomlinson and Graham Burchell (trans). New York: Columbia University Press.
- Deleuze, G. (1983). *Difference and repetition* (P. Patton, Trans.). Columbia University Press.
- Deleuze, G. (1989). *Cinema2: The time-image*, Hugh Tomlinson and Robert Gal (trans.). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Deleuze, G. (1994). *Logic of sense* (C. Sense, Trans.). Columbia University Press.
- Deleuze, G. (1998). *Essays critical and clinical*, Daniel W. Smith and Michael A. Greco (trans.). London: Verso.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (2003). *A Thousand Plateaus*, 10th printing. Minneapolis: University of Minneapolis Press.
- Delueuze, G (1994). *Difference and Repetition*, Paul Patton (trans.). New York: COLUMBIA UNIVERSITY PRESS.
- Ghattas, K. (2018). Those Who Dare to Bare Their Hair. *Foreign Policy*, 229, 18–21.
- Ghoreishi, S. (2017). "My Stealthy Freedom" Facebook Page. Paper presented at the New Zealand Political Studies Association Conference, Otago.
- Iddins, A. (2019). The digital carceral: Media infrastructure, digital cultures and state surveillance in post-Arab Spring Morocco. *International Journal of Cultural Studies*, 23(2), 245–263.
- Jenkins, N., Ritchie, L., & Quinn, S. (2020). From reflection to diffraction: exploring the use of vignettes within post-humanist and multi-species research. *Qualitative Research*, 21(6), 975–989.
- Karimi, S. (2014). Iranian Women's Identity and Cyberspace: Case study of Stealthy Freedom. *Social Science Studies*, 2(1), 221.
- Keightley, E., & Pickering, M. (2014). Technologies of memory: Practices of remembering in analogue and digital photography. *New Media & Society*, 16(4), 576–593.
- Keightley, E., & Schlesinger, P. (2014). Digital media – social memory: remembering in digitally networked times. *Media, Culture & Society*, 36(6), 745–747.
- Levy, Daniel, and Sznajder, Natan. (2002). Memory Unbound: The Holocaust and the Formation of Cosmopolitan Memory. *European Journal of Social Theory*, 5(1), 87–106.
- Marcus, G. E., & Saka, E. (2006). Assemblage. *Theory, Culture & Society*, 23(2–3), 101–106.
- Masny, D. (2016). Problematizing Qualitative Research: Reading a Data Assemblage With Rhizoanalysis. *Qualitative Inquiry*, 22(3), 666–675.
- Radner, D. (2005). Spinoza's Theory of Ideas. *The Philosophical Review*, 80(3), 338–359.
- Radstone, S., & Hodgkin, K. (2003). Regimes of memory: an introduction. In *Regimes of memory* (pp. 1–23). London: Routledge.
- Ringel, S., & Ribak, R. (2024). Platforming the Past: The Social Media Logic of Archival Digitization. *Social Media + Society*, 10(1).
- Saber, D., & Rahman al-Jaloud, A. (2024). The Syrian Archive Digital Memory Project: Archiving as Testimony, as Evidence, as Creative Practice. *Visual Anthropology*, 37(1), 19–34.
- Schwartz JM and Cook T (2002) Archives, records, and power: the making of modern memory. *Archival Science*, 2(1–2), 1–19.

- Shaban, S. (2022). Iranian feminism and transnational ethics in media discourse. Lanham: LEXINGTON BOOKS.
- Shahi, A., & Abdoh-Tabrizi, E. (2020). IRAN'S 2019–2020 DEMONSTRATIONS: THE CHANGING DYNAMICS OF POLITICAL PROTESTS IN IRAN. *Asian Affairs*, 51(1), 1–41.
- Smidi, A., & Shahin, S. (2017). Social Media and Social Mobilisation in the Middle East: A Survey of Research on the Arab Spring. *India Quarterly*, 73(2), 196-209.
- Stahl, B. (2019). Digital events and the ethics of neuro-ICT. In David Kreps (ed.), *Understanding Digital Events Bergson, Whitehead, and the Experience of the Digital* (pp. 85-96). London: Routledge.
- Stewart, M., & Schultze, U. (2019). Producing solidarity in social media activism: The case of My Stealthy Freedom. *Information and Organization*, 29(3),
- Taheri Kia, H. (2021). Posthumanism, cyborg, and Iranian digital memory. *Society, Culture, Media*, 10(41), 121–147. DOI 10.1001.1.38552322.1400.10.41.17.2 [In Persian]
- Taheri Kia, H. (2021). Posthumanism, cyborg, and Iranian digital memory. *Society Culture Media*, 10(41), 121-147. [In Persian]
- Taheri Kia, H. (2022). *Bare life in digital geography: from bio-politics to Nu-politics*. Tehran: Institute of Social and Cultural Studies. [In Persian]
- Taheri Kia, H. (2022). *Bare life in digital geography: From biopolitics to sensory-politics*. Tehran: Institute for Cultural and Social Studies. [In Persian]
- Tarde, G. (1903). *The laws of imitation*. (Elsie Clews Parsons Trans). New York: The Mershon Company Press.
- Tarnowski, S. (2024). The Beginning of an Idea about an End: On Digital, Diasporic, Syrian Archives. *Visual Anthropology*, 37(1), 35-55.
- Tebeau, M. (2016). Engaging the Materiality of the Archive in the Digital Age. *Collections: A Journal for Museum and Archives Professionals*, 12(4), 475–487.
- Vagg, J. (2022). Experiencing-With Data: Exploring Posthuman Creativity Through Rhizomatic Empathy. *Qualitative Inquiry*, 28(5), 541-551.

مقاله پژوهشی

زنان ایرانی و دگرگونی حافظه انتقادی در وضعیت دیجیتال

حامد طاهری کیا^۱

تاریخ دریافت: ۱۳/۳/۰۳، تاریخ تایید: ۳/۵/۰۴

چکیده

حافظه همواره با تاریخ پیوندی ناگسستنی دارد و فرسایش یا از دست رفتن آن به نحو تاریخ می‌انجامد. تاریخ مجموعه‌ای از رخدادها و خرده‌رخدادهایی است که در اشیاء و انسان‌ها ثبت می‌شوند؛ برای انسان، این ثبت‌شدگی در حافظه تحقق می‌یابد و به آن جایگاهی تاریخی می‌بخشد. این مقاله می‌کوشد نقش محوری و کلاسیک حافظه را در پیوند با تاریخ، در چارچوب پارادایم پسانسان‌گرایی، به چالش بکشد. ادعای اصلی آن است که در وضعیت دیجیتال، حافظه در بستر حافظه‌های بیرونی و آرشیوهای اطلاعاتی تنیده می‌شود. این ایده در زمینه حافظه انتقادی زنان ایرانی بررسی شده است: چگونه حافظه انتقادی زنان در عصر دیجیتال دگرگون شده است؟ برای پاسخ، مقاله بر ظرفیت آرشیوسازی رخدادها، جنبش اجتماعی زنان و تبدیل آنها به منابع یادآوری تمرکز دارد. مطالعه نمونه‌هایی از شبکه‌های اجتماعی اینستاگرام و ایکس (توییتر) نشان می‌دهد که برای جنبش زنان ایرانی، درهم‌تنیدگی نیروی انسانی حافظه با نیروهای غیرانسانی حافظه دیجیتال، به شکل‌گیری یادآوری انتقادی و تکرارهایی انجامیده که به بازتولید هویت انتقادی یاری رسانده است. کلیدواژه‌ها: زنان، حافظه، دیجیتال، انتقاد، یادآوری، تکرار.

^۱ عضو هیأت علمی پژوهشگاه مطالعات فرهنگی و اجتماعی و تمدنی. Kia.erhut@gmail.com

مقدمه

ما در وضعیت اکنون با سیاست رویارو هستیم. در همین وضعیت اکنون است که امکان دگرگونی جامعه به سوی آینده‌ای متفاوت فراهم می‌شود. با از دست رفتن زمان اکنون، امکان‌های دگرگونی وضعیت تاریخی جامعه نیز از میان می‌روند. این از دست رفتن زمانی رخ می‌دهد که وضعیت تاریخی، شرایط خود را بر موقعیت اکنون تحمیل کند. این تحمیل از طریق فرایند امتداد وضعیت تاریخی صورت می‌گیرد. امتداد وضعیت تاریخی بر پایه تداوم سامانه‌های قدرت ضد دگرگونی و مهارکننده تغییر شکل می‌گیرد. چنین امتیازی با به حاشیه راندن دگرگونی و حفظ روابط موجود قدرت پدید می‌آید. در نتیجه، با امتداد وضعیت تاریخی، موقعیت اکنون توان تولید دگرگونی را از دست می‌دهد و در امتداد وضعیت تاریخی حل شده یا به اضمحلال می‌گراید.

وضعیت تاریخی مجموعه‌ای از ارزش‌ها، ایده‌ها، زبان و احساسات است که در بطن جهان مادی جامعه نفوذ کرده و به آن شکل می‌بخشد. این وضعیت را نمی‌توان صرفاً در ساحت اندیشه جست‌وجو کرد، بلکه تاریخ مادی جامعه بستر بروز و تحقق تاریخ ایده‌ها را فراهم می‌کند. ایده‌ها و مادیت اشیا در هم تنیده‌اند و جدایی‌ناپذیر از یکدیگرند. حافظه، که بخشی از نظام عصبی و شیمیایی بدن را در بر می‌گیرد، پیوندی میان جهان مادی و جهان انتزاعی برقرار می‌کند. دستگاه عصبی بدن جزئی از نظام مادی است که ارزش‌ها و ایده‌ها را در قالب حافظه ذخیره و از آن‌ها تصورات می‌سازد. از این رو، حافظه موقعیتی آستانه‌ای میان عرصه مادی و عرصه انتزاعی دارد. بدین ترتیب، اگر حافظه تحت تأثیر امتداد وضعیت تاریخی از ایده‌های گوناگون تهی شود، توانایی دریافت موقعیت‌های متفاوت را نیز از دست خواهد داد.

امتداد وضعیت تاریخی، امکان بروز موقعیت‌های مادی گوناگون را از جامعه سلب می‌کند؛ زیرا این امتداد اجازه نمی‌دهد گونه‌های متنوع مادیت‌یافتن ایده‌ها شکل بگیرد، چرا که خودِ تکثر ایده‌ها و ایجاد تفاوت میان آن‌ها در این امتداد از میان می‌رود. میشل سر معتقد است که تکوین بدن، از نقطه‌ای به بعد، به تکوین در ابزارها بدل شده است (بارکر^۱، ۲۰۲۳: ۸). ابزارها امتداد بدن و اعضای آن به‌شمار می‌آیند؛ اما این امتداد صرفاً یک تحول ارگانیک نیست، بلکه در هر تحول و تطور، ایده‌ای نیز نهفته است. به تاسی از فلسفه اسپینوزا، درون هر پدیده‌ای ایده‌ای وجود دارد (راندنر^۲، ۱۹۷۱) و گسترش ویژگی‌های آن پدیده بر اساس همان ایده‌ای است که درونش نهفته

¹ Barker

² Radner

است. بنابراین، اگر امتداد وضعیت تاریخی مانع آشکار شدن ایده‌های متفاوت شود، شکل‌های گوناگون مادیت‌یافتن جهان نیز به تعویق خواهد افتاد.

از این‌رو، حافظه به‌مثابه موقعیتی آستانه‌ای میان جهان مادی و جهان انتزاعی، این ظرفیت را دارد که از جهان مادی تأثیر پذیرد و سپس ذهن را به توانایی تولید ایده‌ها برساند. حتی در شرایطی که امتداد وضعیت تاریخی اجازه نمی‌دهد موقعیت اکنون به بستری برای تولید ایده‌های متفاوت بدل شود، حافظه می‌تواند از مواجهه با جهان مادی چنان تأثیر بگیرد که ذهن برای دریافت ایده‌های تازه آماده گردد.

بر این اساس، هدف اصلی این مقاله، تبیین چگونگی تأثیر مواجهه حافظه زنان ایرانی با فناوری‌های دیجیتال بر فرآیند شکل‌گیری و تکوین حافظه انتقادی آنان است. این پژوهش می‌کوشد نشان دهد که در بستر وضعیت دیجیتال، حافظه به‌عنوان نقطه تلاقی جهان مادی و انتزاعی چگونه می‌تواند حتی در مواجهه با محدودیت‌های ناشی از امتداد وضعیت تاریخی، امکان دریافت و تولید ایده‌های جدید را فراهم آورد و به بستری برای بازاندیشی و بازتعریف تجربه‌های جمعی زنان بدل شود.

ادبیات پژوهش

در حوزه پارادایم پسانسان‌گرایی، وضعیت دیجیتال و تولید حافظه، در ادبیات علمی داخلی اعم از کتاب، مقاله یا پایان‌نامه، اثری قابل توجه وجود ندارد. این حوزه نادیده انگاشته شده و این امر پرسش‌هایی جدی درباره کیفیت نوآوری‌های علمی در ادبیات مطالعات فرهنگی دیجیتال ایران ایجاد می‌کند. از معدود نمونه‌های موجود، می‌توان به مقاله حامد طاهری‌کیا (۱۴۰۰) با عنوان *پسانسان‌گرایی، سایبورگ و حافظه دیجیتال ایرانی* اشاره کرد. این پژوهش پیوند انسان ایرانی با فناوری دیجیتال را در قالب مفهوم سایبورگ تبیین کرده و سپس نشان می‌دهد که در دوران همه‌گیری ویروس کووید-۱۹، چگونه کاربران شبکه‌های اجتماعی پیوندی انتقادی میان وضعیت تاریخی ایران و شرایط دوران همه‌گیری برقرار کرده‌اند. نمونه دیگر، مقاله سینا تفنگچی و همکاران (۱۴۰۱) با عنوان *بدن به‌مثابه رسانه نوین یا فرانس‌گرایی در عصر هوش مصنوعی* است که مسئله هوش مصنوعی را در چارچوب پارادایم پسانسان‌گرایی قرار داده و کارکرد آن را در این چارچوب دنبال می‌کند.

اما در ادبیات پژوهشی لاتین، ایده‌ی حافظه دیجیتال به‌طور مشخص در تنیدگی با نیروهای غیرانسانی دیجیتال بررسی شده است. از مهم‌ترین موارد، می‌توان به سه مقاله اشاره کرد که کارکرد تولید آرشیو دیجیتال از انقلاب سوریه را به‌مثابه کنشی در راستای حمایت از ایده‌ی انقلاب نشان می‌دهند. صابر^۱ و الجالود^۲ (۲۰۲۴) آرشیو کردن را در قالب ویژگی‌های شهادت دادن، جمع‌آوری مدارک، و کنش خلاق می‌نگرند. آنها نشان می‌دهند که چگونه در وضعیت دیجیتال، آرشیوسازی موقعیتی برای کنش خلاقانه سیاسی و شهادتی نسبت به آنچه در زمان حال می‌گذرد، برای آیندگان فراهم می‌کند. چنین رویکردی در مقاله تارنوفسکی^۳ (۲۰۲۴) درباره‌ی ایده‌ی آرشیوسازی برای مهاجرانی که از سوریه جنگ‌زده فرار کرده‌اند، دیده می‌شود. همچنین، مقاله بانداک^۴ و همکاران (۲۰۲۴) کارکرد تصاویر و آرشیو کردن آن‌ها را در مشخص کردن موضوعی برای جلب توجه نظاره‌گران جهانی نشان می‌دهد.

بدین ترتیب، عمل آرشیو سازی را باید به‌مثابه موقعیتی در فرایند پلتفورمی شدن تاریخ در فضای دیجیتال فهمید (رینجل^۵ و ریباک^۶، ۲۰۲۴). پلتفورمی شدن تاریخ به معنای تبدیل مادیت تاریخ به شکل داده‌ها و فایل‌های اطلاعاتی دیجیتال است که درون آرشیوهای دیجیتالی سازماندهی و ذخیره می‌شوند (تبو^۷، ۲۰۱۶). این فرآیند سبب می‌شود تاریخ به جای شکل سنتی‌اش، به یک مجموعه دیجیتال تبدیل شود که امکان دسترسی، بازخوانی و بازآفرینی آن از طریق بسترهای دیجیتال فراهم می‌گردد. همزمان، فرهنگ عامه به گونه‌ای از ماشین تولید انبوه آرشیوهای اطلاعاتی بدل شده که در آن داده‌ها و اطلاعات نقش محوری در شکل‌دادن به حیات اجتماعی نوینی ایفا می‌کنند (بیر^۸ و بروس^۹، ۲۰۱۳). به این ترتیب، ادبیات پژوهشی لاتین در حوزه آرشیو سازی، ضمن پیوند با جنبش‌های اجتماعی، بر شکل‌گیری نوعی حیات داده‌ای جدید و دگرگونی در مفهوم و تجربه زمان تأکید دارد. بر اساس این چارچوب نظری، مقاله حاضر در پیگیری سه محور اصلی است: اول، تحلیل موقعیت جنبش اجتماعی زنان ایرانی؛ دوم، بررسی

¹ Saber

² al-Jaloud

³ Tarnowski

⁴ Bandak

⁵ Ringel

⁶ Ribak

⁷ Tebeau

⁸ Beer

⁹ Burrows

فرایند شکل‌گیری داده‌های نوین ناشی از رخداد‌های این جنبش؛ و سوم، تولید حافظه انتقادی که در پیوند با جریان ادبیات پژوهشی مربوط به آرشیو سازی دیجیتال قرار دارد.

روش تحقیق

این پژوهش در چارچوب پارادایم پسانسان‌گرایی (برادوتی^۱، ۲۰۱۳) انجام شده است که تمرکز آن بر توانایی‌ها و نقش نیروهای غیرانسانی در انجام عمل است. در این رویکرد، اهمیت اصلی بر فعل و انجام کار نهاده می‌شود، به این معنا که قدرت و اثرگذاری یک عمل در تعامل میان نیروهای انسانی و غیرانسانی شکل می‌گیرد. وقتی این نیروها در هم تنیده می‌شوند، یک ساختار مرکب یا «برپیکره» پدید می‌آید که به عنوان یک کلیت دارای قدرت عاملیت محسوب می‌شود و بر جریان‌های عمل و معنا تأثیرگذار است. روش پساکیفی به ما امکان می‌دهد تا فراتر از روش‌های کیفی سنتی، پیچیدگی‌ها و روابط متداخل این ساختارها و نیروها را درک و تحلیل کنیم (جنکینز^۲ و همکاران، ۲۰۲۰). بدین ترتیب، این رویکرد روش‌شناختی فضایی باز می‌گشاید برای فهم فرایندهای عملیاتی که در آنها عاملیت به صورت مشترک میان انسان و غیرانسان توزیع می‌شود.

روش پژوهش پساکیفی مدعی است که پدیده‌ها باید در چارچوب شبکه‌ای پیچیده و درهم‌تنیده از روابط فهمیده شوند، نه به عنوان موجودیت‌های جداگانه و ایستا. این روش نقدی است بر پارادایم سنتی پژوهش کیفی که بر انعکاس^۳ تکیه دارد؛ در این رویکرد، داده‌ها عمدتاً از طریق فعال شدن سوژگی پژوهشگر تفسیر می‌شوند. در مقابل، روش پساکیفی رویکرد جایگزینی به نام انکسار^۴ (بوزالک^۵ و زمبیلز^۶، ۲۰۱۶) پیشنهاد می‌دهد. در انکسار، داده‌ها نه از یک منظر منفرد، بلکه از لنزهای نظری متعدد مورد بررسی قرار می‌گیرند. هدف این است که نشان داده شود چگونه دیدگاه‌های مختلف می‌توانند شکل‌های متفاوتی از موقعیت یا پدیده را پدید آورند و بدین ترتیب چندگانگی و سیالیت معنا در فرایند پژوهش برجسته شود. این رویکرد بر این باور است که بازنمایی‌ها ثابت یا پایدار نیستند و تأکید می‌کند که دانش در بستر فرایندهای رابطه‌ای و پویا تولید می‌شود.

¹ Braidotti

² Jenkins

³ Reflection

⁴ Refraction

⁵ Bozalek

⁶ Zembylas

بنابراین، نمونه‌هایی را به‌طور هدفمند از شبکه اجتماعی توئیتر انتخاب شدند که داده‌های مرتبط با هدف اصلی مقاله را دربرداشتند. داده‌های نمونه‌ها شامل تصویر، متن و هشتگ‌هایی بود که در فرآیند شکل‌گیری حافظه انتقادی نقش داشتند و این داده‌ها را به دقت تحلیل کردیم. این تحلیل امکان داد تا شکل‌گیری موقعیتی متفاوت از حافظه انتقادی را آشکار سازیم.

بدین ترتیب، ۲۰ نمونه هدفمند از شبکه‌های اجتماعی اینستاگرام و توئیتر انتخاب شدند که به یادآوری یکی از رخداد‌های مهم جنبش زنان ایرانی مرتبط بودند. این نمونه‌ها شامل سه موقعیت سالگرد کشف حجاب، سالگرد ایستادن ویدا موحد بدون حجاب در خیابان، و سالگرد فوت مهسا امینی بودند که هر یک به عنوان موقعیت‌های تولید محتوا با هدف یادآوری مورد بررسی قرار گرفتند. هشتگ‌ها، تصاویر و متن‌ها در رابطه با کارکردهای تولید حافظه انتقادی تحلیل شدند.

تحلیل داده‌ها بر پایه رویکرد ریزوماتیک، که توسط ماسنی^۱ (۲۰۱۶) و واگ^۲ (۲۰۲۲) تبیین شده، انجام گرفته است. این رویکرد، برخلاف روایت‌های خطی و از پیش طراحی‌شده، داده‌ها را به‌صورت گره‌های پیونددهنده در میدان تحلیل قرار می‌دهد. گره‌ها، به‌عنوان نقاط اتصال پویا، امکان ایجاد ارتباطات غیرمنتظره میان جنبه‌های مختلف داده‌ها را فراهم می‌کنند و تحلیلی سیال و غیرقابل‌پیش‌بینی را ممکن می‌سازند. در این روش، ما دو هدف اصلی را دنبال می‌کنیم: نخست، به چالش کشیدن روایت‌های کلیشه‌ای و قالب‌ریزی‌شده‌ای که پدیده‌ها را به‌صورت ساده‌انگارانه تعریف می‌کنند؛ دوم، حرکت آزادانه میان انواع داده‌ها، از جمله داده‌های متنی، تصویری و ابزارهای دیجیتال مانند هشتگ‌ها، که به‌عنوان نشانه‌های مدرن ارتباطات در فضای مجازی عمل می‌کنند. این رویکرد به ما امکان می‌دهد تا از محدودیت‌های تحلیل‌های سنتی فراتر رویم و روابط پیچیده و غیرخطی میان داده‌ها را کشف کنیم.

این پژوهش به نقش محوری سوژگی پژوهشگر و تأثیر فناوری بر فرآیند شکل‌گیری داده‌ها توجه ویژه‌ای نشان کرده است. سوژگی پژوهشگر، به‌معنای حضور فعال و آگاهانه او در فرآیند تحلیل، همراه با تأثیر ابزارهای دیجیتال بر داده‌ها، نقشی کلیدی در این مطالعه ایفا می‌کند. با به‌کارگیری رویکردی بازاندیشانه، پیش‌فرض‌ها و سوگیری‌های به‌طور مداوم مورد پرسش قرار گرفته‌اند و به محدودیت‌های داده‌های دیجیتال، از جمله ناقص بودن یا جهت‌دار بودن آن‌ها،

^۱ Masny

^۲ Vagg

آگاهی وجود دارد. این رویکرد بازاندیشانه، همراه با دیدگاه پسانسان‌گرایانه و پساکیفی، که بر تعامل پیچیده انسان و فناوری تأکید دارد، در تلفیق با تحلیل ریزوماتیک، ما را قادر ساخته است تا ظرافت‌ها و پیچیدگی‌های حافظه انتقادی را در پیوند با نیروهای غیرانسانی فناوری دیجیتال، مانند الگوریتم‌ها و ساختارهای داده‌ای، به روشنی به تصویر بکشیم. این نگاه نوین امکان داده است تا چگونگی شکل‌گیری حافظه انتقادی را در تعامل پویا و چندلایه با فناوری‌های مدرن نشان داده شود.

چارچوب مفهومی

دلوز^۱ و گاتاری^۲ مفهومی به نام هموندگان^۳ را معرفی کرده‌اند که به مجموعه‌ای از عناصر ناهمگن اشاره دارد که در یک موقعیت خاص با یکدیگر ترکیب می‌شوند (دلوز و گاتاری، ۲۰۰۳). هموندگان موقعیتی است که نیروهای مختلف - اعم از انسانی، غیرانسانی، مادی و نمادین - به یکدیگر پیوند می‌خورند و یک کل عملکردی را تشکیل می‌دهند (مارکوس^۴ و ساکا^۵، ۲۰۰۶). در این چارچوب، به جای تأکید بر پیوندهای ساده، از مفهوم تنیدگی^۶ الهام گرفته از باراد استفاده می‌کنیم، که به معنای درهم‌تنیدگی عمیق و غیرقابل جداسازی نیروها است، جایی که هر عنصر هویت خود را از طریق روابط متقابل با دیگران به دست می‌آورد (باراد^۷، ۲۰۰۷). این تنیدگی نیروهایی را در بر می‌گیرد که در شرایط وضعیت تاریخی - یعنی زمینه‌های محلی و زمانی خاص که جریان زندگی در آن‌ها شکل گرفته - امکان مجاورت با یکدیگر را نداشتند. بنابراین، موقعیت هموندگان به ماشینی اشاره دارد که از این تنیدگی نیروهای مختلف شکل می‌گیرد و قدرت انجام کارهایی را پیدا می‌کند که در وضعیت تاریخی ممکن نبود، زیرا این ماشین روابط جدیدی را ایجاد می‌کند که فراتر از الگوهای تکراری گذشته می‌رود.

وضعیت تاریخی را می‌توان به عنوان تکرار مداوم ارزش‌ها و الگوهای ارتباطی دانست که موقعیت‌های معمول و روزمره را شکل می‌دهند. گابریل تارد یکی از پایه‌های شکل‌گیری اجتماع را بر اساس تقلید^۸ در نظر می‌گیرد، که به معنای تکرار ارزش‌ها و رفتارها برای حفظ پیوستگی

¹ Deleuze

² Guattari

³ assemblages

⁴ Marcus

⁵ Saka

⁶ entanglement

⁷ Barad

⁸ imitation

اجتماعی است (تارد^۱، ۱۰۹۳: ۳۴). این تقلید، حافظه تاریخی را به پدیده‌ای پایدار تبدیل می‌کند، زیرا جامعه با تکرار ارزش‌ها و الگوهای ارتباطی، آرشیوی از نمادها، ارزش‌ها، الگوها و نشانه‌ها را ایجاد می‌کند که برای تقلید و پیوستن به هویت تاریخی-جمعی استفاده می‌شود. بر این اساس، نیروهای تاریخی در چارچوب وضعیت تاریخی به گونه‌ای مفصلبندی شده‌اند - یعنی به هم متصل و سازمان‌یافته‌اند - که رهایی آن‌ها از یکدیگر به راحتی ممکن نیست، زیرا این مفصلبندی‌ها الگوهای قدرت و شناخت را تثبیت می‌کنند و مانع از تغییرات اساسی می‌شوند. این وضعیت، پایه‌ای برای درک اهمیت هموندگان فراهم می‌کند، جایی که نیروها می‌توانند از این الگوهای تکراری رها شوند.

از این‌رو، مفهوم هموندگان اهمیت می‌یابد، زیرا موقعیتی است که نیروهای تاریخی می‌توانند رها از جایگاه تاریخی‌شان - یعنی نقش‌های ثابت و از پیش تعیین‌شده‌شان در وضعیت تاریخی - در مجاورت یکدیگر قرار بگیرند. این مجاورت تازه، در نسبت با کارکرد وضعیت تاریخی است که نیروها را در جایگاه‌های تاریخی‌شان نگه می‌دارد و تنها مجاورت‌های مشروع - یعنی ترکیب‌هایی که با ارزش‌های غالب سازگار هستند - را مجاز می‌شمارد. پدیده مجاورت مشروع به نیروهای اشاره دارد که برای انجام عملی خاص در کنار یکدیگر پیوند می‌خورند و کارکرد تاریخی پیدا می‌کنند، که این امر قدرت شناخت ما را شکل می‌دهد، زیرا ما به این پیوندهای آشنا عادت کرده‌ایم و آن‌ها را به عنوان امر معمول می‌پذیریم. بنابراین، هموندگان با ایجاد مجاورت‌های نامعمول، امکان چالش این عادت‌ها را فراهم می‌کند و زمینه‌ای برای تحولات بعدی، مانند رخدادهای، ایجاد می‌نماید.

رخدادهای امکانی برای قرار گرفتن نیروهای تاریخی در مجاورت یکدیگر فراهم می‌کنند و وضعیت تاریخی را در حالت شدن - یعنی فرآیند مداوم تغییر و تحول - قرار می‌دهند (بیک^۲ و گلیزون^۳، ۲۰۰۶). رخدادهای نیروها را از جایگاه تاریخی‌شان رها می‌کنند و در موقعیتی تازه کنار هم می‌گذارند، که این امر به ویژه در وضعیت دیجیتال برجسته است، جایی که ارتباط بین بدن و تکنولوژی دچار تحول اساسی شده است (استال^۴، ۲۰۱۹: ۸۹). وضعیت دیجیتال را می‌توان به عنوان یک رخداد در نظام ارتباطی جامعه دانست، که در آن تنیدگی نیروهای انسانی و

¹ Tarde
² Beck
³ Gleyzon
⁴ Stahl

غیرانسانی - مانند الگوریتم‌ها، داده‌ها و دستگاه‌های دیجیتال - به اهمیت یافتن مفهوم هموندگان کمک کرده است. این تنیدگی به ایجاد امکان‌های مجاورتی منحصربه‌فرد تبدیل شده، زیرا فضای دیجیتال متحول شده و اجازه می‌دهد افراد در جغرافیای دیجیتال با کسانی مجاورت پیدا کنند که در جغرافیای فیزیکی از آن‌ها دور هستند. این تحولات، هموندگان را به سمت شبکه‌های پیچیده‌تر سوق می‌دهد و پایه‌ای برای درک ماشین فرایندی فراهم می‌کند.

در وضعیت دیجیتال، هموندگان شبکه‌ای در هم تنیده شده از نیروهای انسانی و غیرانسانی تکنولوژی دیجیتال است که موقعیت ماشین را رقم می‌زند. ماشین به مجموعه‌ای از نیروها اشاره دارد که درون یکدیگر جریان دارند و یک فرایند پویا را ایجاد می‌کنند، ماشینی که همیشه در حال حرکت و شدن است (کونولی^۱، ۲۰۱۱). این ماشین فرایندی بر اساس عملی که انجام می‌دهد، رو به شدن قرار دارد، به طوری که چگونه بودن ماشین به چگونه شدن (یعنی عمل کردن و تحول) آن چرخش پیدا می‌کند. این چرخش، یک تحول هستی‌شناختی است که تمرکز را از وجود ثابت (بودن) به فرآیند مداوم (شدن) منتقل می‌کند. چنین چرخشی موجب می‌شود تا در تولید و مصرف، جریانی از شکل‌گیری معانی پدید آید، جایی که معنا نه به عنوان چیزی از پیش موجود، بلکه به عنوان محصول این ماشین‌ها تولید می‌شود. این دیدگاه، پیوند مستقیمی با تولید معنا در ماشین‌های جدید برقرار می‌کند.

معنی هرگز یک اصل یا منشأ ثابت نیست، بلکه تولید می‌شود؛ آن چیزی نیست که کشف، بازیابی یا دوباره به کار گرفته شود، بلکه توسط ماشین‌های جدید تولید می‌گردد (استال^۲، ۲۰۱۹: ۸۹-۹۰). ماشین‌های جدید به موقعیت‌های تازه تنیدگی بین نیروها اشاره دارند که هموندگان جدیدی را می‌سازند و امکان جاری شدن از وضعیت تاریخی به سوی موقعیتی نو را فراهم می‌کنند. برای تولید آینده‌ای متفاوت، باید ماشین تفاوت‌ساز را به راه انداخت، که به معنای ایجاد ترکیب‌های نوین نیروها برای تولید تفاوت‌ها است (دلوز، ۱۹۹۴: ۷۸). این فرایند شدن با تولید معناهای جدید و معرفی آن‌ها به وضعیت تاریخی همراه است، که در نتیجه، وضعیت تاریخی امکان پذیرش موقعیت‌های متفاوت را به دست می‌آورد. بنابراین، ماشین تولید معنا حاصل تنیدگی نیروهایی است که خارج از جایگاه تاریخی‌شان، ظرفیت تولید معناهای جدید را پیدا کرده‌اند و این امر به تولید سامانه‌های قدرت نوین منجر می‌شود.

¹ Connolly

² Stahl

از این‌رو، هموندگان سامانه قدرت را تولید می‌کند، سامانه‌ای که حاصل تنیدگی نیروهای انسانی و غیرانسانی است و در برابر سامانه‌های قدرت تاریخی قرار می‌گیرد. وضعیت دیجیتال توانسته نیروهای غیرانسانی تکنولوژی را به وضعیت تاریخی پیشادیدجیتال معرفی کند، و زمانی که این نیروها با نیروهای انسانی تنیده می‌شوند، شرایط تولید معناهای جدید را ایجاد می‌کنند. وضعیت دیجیتال نیروهای انسانی را در تنیدگی با نیروهای غیرانسانی دیجیتال فعال کرده تا وضعیت تاریخی را تغییر دهند، و این را می‌توان در جریان بهار عربی و نقش تکنولوژی دیجیتال مشاهده کرد، جایی که شبکه‌های اجتماعی قدرت بسیج را افزایش دادند (ایدینز^۱، ۲۰۱۹). بدین‌سان، یکی از مهم‌ترین کارکردهای این تنیدگی، شکل‌گیری امکان تولید حافظه انتقادی توسط گروه‌های حاشیه‌نشین است، که این حافظه انتقادی - یعنی بازخوانی گذشته با دید انتقادی برای چالش قدرت‌های غالب - به اشتراک گذاشته می‌شود و قدرت عاملیت حاشیه‌نشین‌ها را در رویارویی با وضعیت تاریخی تبعیض‌آمیز فعال می‌کند.

حافظه انتقادی و یادبودها در وضعیت دیجیتال

برگسون^۲ (۲۰۰۵) دو گونه حافظه را مشخص می‌کند: ۱. حافظه-تصویر^۳؛ ۲. حافظه محض^۴. حافظه-تصویر بخشی است که جریان زندگی‌روزمره را در خودش ذخیره می‌کند. اما حافظه محض مفهومی پیچیده از سوی برگسون است. حافظه محض فراتر از حافظه-تصویر و خودآگاه انسان عمل می‌کند. حافظه محض درباره یک دوره تاریخی است که زندگی در آن دریافت می‌شود. حافظه محض درباره یک دوره تاریخی است که در آن مجموعه‌ای از تأثیرات مخصوص آن دوره موجب به شکل‌گیری حافظه آن دوره تاریخی می‌شوند. حافظه محض درون دوره‌های مختلفی تاریخی شکل می‌گیرد و دگرگونی می‌یابد. درون یک حافظه محض ما زندگی را دریافت می‌کنیم، زیرا شرایط زندگی در هر دوره بر ما تأثیر می‌گذارد و حافظه-تصویر ما را شکل می‌دهد. از نظر برگسون در زمان اکنون زمان گذشته حضور دارد و درون آن تنیده شده است (آل-سجی^۵، ۲۰۰۴). به سخنی، روح زمان اکنون را باید زمان گذشته دانست که آن را به حرکت در می‌آورد اما مسئله این است که در خود ماهیت حرکت رخ داده‌های دگرگونی وجود دارند. زمان

¹ Iddins

² Bergson

³ Memory-image

⁴ Pure memory

⁵ Al-Saji

گذشته وقتی درون زمان اکنون حرکت می‌کند روبه یافتن دگرگونی است (برگسون، ۲۰۰۷: ۱۵۰). با دگرگونی زمان گذشته حافظه محض دگرگون می‌شود و دریافت‌های ما هم درون آن متحول می‌شود و در نتیجه حافظه-تصویر هم دگرگون می‌شود. در اینجا ما به ایده میشل سر باز می‌گردیم که تکنولوژی را ادامه بدن و اجزای آن می‌داند. در وضعیت دیجیتال تکنولوژی فراهم آمده که حافظه محض را دگرگون کرده است.

برگسون (۲۰۰۷) مفهومی دارد تحت عنوان تطور خلاق^۱. تحت این مفهوم او بیان می‌کند یک پدیده قبل از اینکه موجودیت پیدا کند باید امکان این موجودیت را درونش داشته باشد. حافظه انسان وقتی می‌تواند با ماشین تنیده شود که چنین امکانی در هر دو وجود داشته باشد. وقتی به وضعیت دیجیتال و حافظه می‌رسیم شاهد امکان تنیدگی آنها هستیم و در اینجا آن تطور خلاقی که برگسون بر آن انگشت می‌گذارد رخ می‌دهد. حافظه محض در دوران دیجیتال برآمده از جریان حضور نیروهای انسانی و غیر انسانی هوشمند است. حافظه محض دیگر فقط درون بدن انسان نهفته نیست بلکه هوش مصنوعی، هاردها، بانک‌های اطلاعاتی، و فلش‌ها دارای حافظه هستند. حافظه محض در وضعیت دیجیتال در موقعیت حافظه محض گسترده است. بنابراین، حافظه-تصویر در وضعیت دیجیتال هم یک حافظه-تصویر گسترده است.

حافظه-تصویر گسترده در تنیدگی با ماشین این امکان را دارد تا جریان زندگی روزمره را فراتر از حافظه بیولوژیکال درون حافظه ماشین ذخیره کند. حافظه-تصویر گسترده می‌تواند اطلاعات را درون حافظه ماشین ذخیره و دسته‌بندی کند و امکان دریافت و ذخیره سازی جریان‌های زندگی روزمره را بالا ببرد. اما نکته‌ای که در اینجا اهمیت می‌یابد این است که حافظه محض درون شبکه‌ای در هم تنیده از نیروهای انسانی و غیر انسانی (تکنولوژی) است. حافظه محض درون شبکه انسان- ماشین گسترده شده و دارای ماهیت شبکه‌ای و تحت تأثیر جریان‌های اطلاعات است. از این رو، حافظه-تصویرها در تنیدگی با تولید و جریان اطلاعات قرار دارند. وقتی حافظه-تصویر جریان زندگی روزمره را ضبط می‌کند حالا میزان دریافت حافظه-تصویر گسترده شده است و در برابر جریان شدیدی از دریافت‌های اطلاعاتی قرار دارد. پس، حافظه-تصویر با شدت بالایی جریان امور زندگی روزمره را ضبط می‌کند طوری که آن را به حافظه‌های ماشین هم انتقال می‌دهد.

¹ Creative evolution

بنابراین، در وضعیت دیجیتال برای گروه‌های اجتماعی در حاشیه این امکان وجود دارد که جریان امور زندگی روزمره‌شان را به جریان‌های اطلاعاتی تبدیل کنند. حافظه-تصویر در دو موقعیت عمل می‌کند: ۱. حافظه-تصویر فردی که شامل ضبط جریان زندگی روزمره فردی است؛ ۲. حافظه-تصویر جمعی یا گروهی که هر گروه متناسب با ارزش‌ها، امیال، مطالبات و اهدافی که دنبال می‌کند جریان زندگی روزمره را ضبط و به اشتراک می‌گذارد. در وضعیت دیجیتال حافظه-تصویر گروهی دارای ماهیت شبکه‌ای است که در آن اعضای گروه در تولید و اشتراک و به چرخش درآوردن اطلاعات دارای فعالیت هستند.

در سال ۲۰۱۲ تراویان مارتین^۱ نوجوان ۱۷ ساله سیاه پوست توسط یک مرد سفید در آمریکا کشته شد. سپس هشتگ «زندگی سیاهان مهم است»^۲ به راه افتاد و طی ۴ سال بیش از ۳۰ میلیون بار این هشتگ تکرار شد. ویژگی مهم بر جریان قتل تراویان مارتین این بود که جمعیت سیاه پوست آمریکا توانستند در برابر نابرابری‌های که با آنها رویارو هستند یک جریانی از تولید و چرخش اطلاعات به راه بی‌اندازند به گونه‌ای که به شکل‌گیری یک حافظه-تصویر جمعی منجر شود. در حافظه-تصویر جمعی که حول قتل تراویان مارتین روی داده بود جریان اعتراضی زندگی روزمره سیاهان به فایل‌های تصویر درآمد و در شبکه‌های ارتباطی دیجیتال چرخش پیدا کرد (لیبرمان^۳، ۲۰۲۱).

برای نمونه، در جریان اعتراض جمعی سیاهان به قتل تراویان مارتین عکسی از یک نوجوان سیاه پوست دیگری به نام اِمِت تیل^۴ درون شبکه‌های ارتباطی دیجیتال به چرخش درآمد که او نیز مانند تراویان مارتین در سن ۱۴ سالگی و در سال ۱۹۹۵ توسط گروهی از سفید پوستان کشته شده بود. یک رخداد تاریخی توسط سیاه پوستان فراخوانده می‌شود و جزئی از این رخداد تاریخی که تصویر عکس امت تیل است ناگهان آشکار می‌شود و در کنار عکس تراویان مارتین به نمایش و چرخش در می‌آید (تصویر ۱). سیاه پوستان در تلاش بودند تا آرشیو جدید اطلاعاتی درباره بی‌عدالتی و از بین رفتن حقوقشان ایجاد و یک حافظه-تصویر جمعی انتقادی درست کنند. آرشیوهای اطلاعاتی شکل گرفته توسط گروه‌های حاشیه‌ای به ایجاد حافظه-تصویر انتقادی جمعی برای دفاع از هویت جمعی در برابر نابرابری‌ها منجر می‌شوند (شوارتز^۵ و کوک^۱، ۲۰۰۲: ۱).

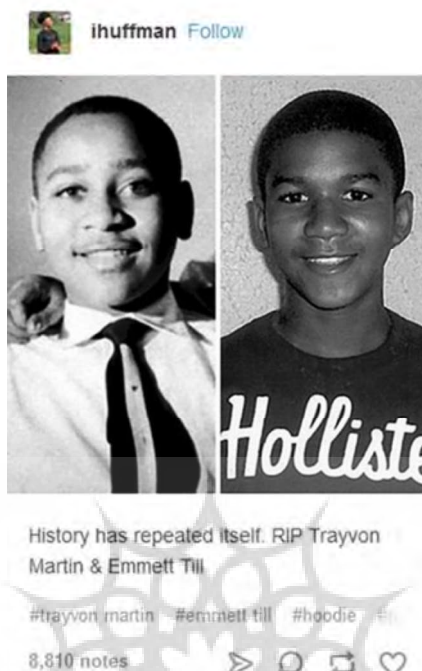
¹ Trayvon Martin

² #blacklivesmatter

³ Liebermann

⁴ Emmett Till

⁵ Schwartz

تصویر ۱. مقایسه سرنوشت ترایوان مارتین با اِمِت تیل در شبکه اجتماعی ایکس (توییتر).
(لیبرمان، ۲۰۲۰)

در ایران هم ما شاهد تلاش زنان برای مقابله با نابرابری‌های جنسیتی به شیوه تولید آرشیوهای اطلاعاتی انتقادی بوده‌ایم. وضعیت دیجیتال به جنبش‌های زنان و مطالبات آنها کمک کرده تا حافظه-تصویر انتقادی جمعی خودشان را شکل دهند. ما این موقعیت منحصر به فرد را تکوین حافظه انتقادی زنان ایرانی می‌نامیم. ما برای تکوین حافظه انتقادی زنان ایرانی چرخش تاریخ ۶ دی ماه ۱۳۹۸ را در نظر می‌گیریم. در این تاریخ ویدا موحد در تهران و بر سر تقاطع خیابان انقلاب و خیابان ابوریحان بر روی یک سکو رفت و روسری سفیدش را بر روی چوب زد و به مسئله حجاب اجباری دست به اعتراض زد (گتاس^۲، ۲۰۱۸؛ شاهی^۳ و ابدوه-تبریزی^۴، ۲۰۲۰). نقطه چرخشی که ما آن را در نظر داریم برآمده از تصاویری است که ویدا موحد ضبط و در شبکه‌های اجتماعی به طور گسترده به چرخش درآمدند.

¹ Cook

² Ghattas

³ Shahi

⁴ Abdoh-Tabrizi

کنش اعتراضی ویدا موحد در ادامه جنبش اعتراضی زنان در قالب چهارشنبه‌های سفید بود (شبان^۱، ۲۰۲۲: ۱). چهارشنبه‌های سفید کمپینی بر پایه فیسبوک بود (قریشی^۲، ۲۰۱۷؛ کریمی^۳، ۲۰۱۴) که زنان روزهای چهارشنبه روسری‌های سفید بر سر می‌کردند. از این کمپین، مانند کمپین آزادی‌های یواشکی (استوارت^۴ و شولتز^۵، ۲۰۱۹)، ویدئوها و عکس‌های مختلفی بیرون می‌آمد و چرخش پیدا می‌کرد. جنبش‌های اعتراضی زنان به مسئله حجاب در این کمپین‌های آزادی‌های یواشکی و روسری سفید به ایجاد حافظه محض انتقادی کمک کرده بود. همانطور که گفته شد حافظه محض که درباره حافظه جمعی درباره شرایط زیستن در یک دوره تاریخی است. زنان توسط این دو کمپین و حضور در شبکه اجتماعی فیسبوک به ایجاد دوره‌ای تاریخی در ایران پس‌انقلابی دامن زدند که در آن حافظه محض انتقادی شکل گرفت. از این رو، درون این حافظه محض انتقادی کنش اعتراضی ویدا موحد به ایجاد یک یادبود انتقادی منجر شد که حافظه-تصویری انتقادی منحصر به فردی را رقم زد. کنش اعتراضی ویدا موحد هرچند در پیوند با دوره تاریخی کمپین‌های اعتراضی زنان بود اما مستقل از آنها درون خیابان انقلاب در شهر تهران رخ داد و این رخداد از جنبه تکنیکی که داشت، ظرفیت این را پیدا کرد که به یک یادبود تبدیل شود (تصویر ۲).

تصویر ۲. عکسی از رخداد ویدا موحد در سال ۱۳۹۶ که در دی ماه سال ۱۴۰۱ (۲۰۲۳)، در شبکه اجتماعی ایکس، دوباره به چرخش در می‌آید.

¹ Shaban
² Ghoreishi
³ Karimi
⁴ Stewart
⁵ Schultze

کنش اعتراضی ویدا موحد در وضعیت دیجیتال رخ داد. در دهه نود تلفن‌های همراه هوشمند، اینترنت همراه، شبکه‌های ارتباط جمعی دیجیتالی مانند اینستاگرام، توییتر، و تلگرام در دسترس همگان بود. کنش اعتراضی ویدا موحد درون چنین شبکه‌ی ارتباطی دیجیتالی توانست به سرعت به موقعیتی منحصربه‌فرد از تولید حافظه-تصویری انتقادی برای زنان تبدیل شود. همان زمان که ویدا موحد بر روی سکو ایستاده بود عکس‌ها و ویدئوهای مختلفی از او درون شبکه‌های اجتماعی به چرخش درآمد. عکس‌های ویدا موحد بر روی حافظه‌های تلفن‌های همراه و بانک‌های اطلاعاتی دیجیتال ذخیره شد. در دوره‌ای که ما از عمل عکس گرفتن به عمل ذخیره کردن رسیده‌ایم (کیتلی^۱ و پیکرینگ^۲، ۲۰۱۴: ۴) کنش ذخیره کردن عکس‌ها با آرشیو سازی‌ها و تولید حافظه‌های جمعی و گروهی همراه شده است.

وقتی اطلاعات در قالب تصاویر ذخیره می‌شوند امکان تولید آرشیوهای انتقادی به وجود می‌آید. گروه‌های حاشیه‌ای می‌توانند در وضعیت دیجیتال آرشیو و حافظه‌ی انتقادی خودشان را شکل دهند. برای نمونه، وقتی آرشیو کردن تاریخ در وضعیت دیجیتال در دست مردان بوده است، جنبش زنان در آرشیو کردن زندگی خود را می‌بایست جنبشی در آرشیو کردن زنانه‌ی تاریخ در برابر آرشیوهای مردانه دانست (دی کزنیک^۳، ۲۰۱۶: ۱۹۳). بر این اساس، پس از رخداد اعتراضی ویدا موحد حجمی از اطلاعات از او در قالب فایل‌های تصویری به دست آمد که شرایط «به خاطر آوری انتقادی» را برای جنبش اعتراضی زنان رقم زد. هر سال در تاریخ ۶ دی ماه در شبکه‌های اجتماعی کنشگران در حوزه‌ی زنان تصاویر ویدا موحد را دوباره به چرخش در می‌آورند. این موقعیت به خاطر آوردن انتقادی در وضعیت عمل به خاطر آوردن دیجیتالی (کیتلی^۴ و شلیزنیگر^۵، ۲۰۱۴: ۷۴۳) امکان پذیر شده است.

در تاریخ ۶ دی ماه ۱۴۰۲ یک سال پس از رخداد زن، زندگی، آزادی دوباره عکس‌های ویدا موحد که بر سر سکوی خیابان انقلاب ایستاده بود به چرخش درآمدند. حافظه‌ی انتقادی دوباره تصویری را از آرشیو اطلاعات انتقادی بیرون کشید. تصویر ایستادن ویدا موحد بر روی سکو تبدیل به یادمانی و نمادی از جنبش اعتراضی زنان شده است (تصویر ۳). سؤال اینجاست که بدون تکنولوژی و شبکه‌های ارتباطی دیجیتال و جریان اطلاعات چگونه می‌توان به یادمانی برای

¹ Keightley

² Pickering

³ De Kosnik

⁴ Keightley

⁵ Schlesinger

تولید تاریخ انتقادی و حافظه انتقادی دست یافت؟ این همان چرخشی است که ما تحت عنوان تکوین حافظه انتقادی زنان به آن اشاره کردیم.

تصویر ۳. تبدیل شدن تصویر رخداد ویدا موحد به نمادی از جنبش زنان که با توجه به انتشار آن پس از رخداد زن، زندگی، آزادی می توان در پوستر بالا تنیدگی رخداد ویدا موحد را با جریان های به روز جنبش های زنان مشاهده کرد.

اما پس از رخداد ویدا موحد، جنبش اعتراضی زنان در طی رخداد زن، زندگی، آزادی به یادمان مهسا امینی دست یافت. در اولین سالگرد پس از رخداد زن، زندگی، آزادی در شبکه های اجتماعی ما شاهد انواعی از تصاویر، شامل عکس و تصاویر گرافیکی، از مهسا امینی بودیم که در شبکه های اجتماعی چرخش پیدا کرده بود (تصویر ۴). علاوه بر این، انواع عکس ها و فیلم هایی که از این رخداد توسط مردم ضبط شده بود دوباره در شبکه های اجتماعی به چرخش درآمد. این برگزاری یادمان ها در وضعیت دیجیتال مبتنی بر تصویر نشان می دهد که چگونه جنبش های اجتماعی در وضعیت دیجیتال با تولید نمادها و نشانه ها و فیگورهای انتقادی به تولید حافظه انتقادی محض یا

جمعی دست می‌زنند. حافظه انتقادی محض دوره‌ای از شرایط، ضرورت‌ها، و گرایش‌های انتقادی را نشان می‌دهد که درون آنها انواع موقعیت‌های خرد تولید حافظه-تصویر انتقادی شکل می‌گیرد. حافظه انتقادی محض وضعیت کلی است که ناخودآگاه تکرار انتقاد را به وجود می‌آورد. گرایش و آگاهی به ضبط وقایع زندگی روزمره برای انتقاد نشان از پرورش ناخودآگاه انتقادی است. به سخنی، حافظه-تصویر انتقادی کنشگران درون حافظه محض انتقادی پرورش می‌یابد.

and 818 others

یک سال گذشت و همزمان سوام
خون می‌چکد از دو دیدنی گردانم
سوگند به نام جاودانت روزنامه
من بر سر عهد خویشتم می‌مانم

شهرور ۱۳۰۲

#هجر_چیل_خانی_لیست
#زن_زندگی_آزادی
#زن_زبان_آزادی
#فکر_فراموش
#مهسا_امینی
#زبان_کهنی
#زبان_کهنی
#ایران

تصویر ۴. تصویری از مهسا امینی در سالگرد رخداد زن، زندگی، آزادی که در قالب یادبودی از او در شبکه‌های اجتماعی نشر پیدا کرد.

پس رخداد ویدا موحد تا رخداد زن، زندگی، آزادی جنبش اعتراضی زنان ایران توانسته است از موقعیت «حافظه‌های تحریم» شده به سوی شکلی از تولید حافظه انتقادی حرکت کند. با تأسی از لوی و اِسنايدر^۱ (2002)، حافظه انتقادی جنبش زنان ایرانی ظرفیت تبدیل شدن به بنیانی از حافظه انتقادی جهانی را پیدا کرده است. در وضعیت دیجیتال شبکه‌های ارتباطی وجود دارند که

¹ Levy & Sznajder

اطلاعات در آنها جریان دارد. جریان اطلاعات می‌تواند حافظه‌های انتقادی محلی را به حافظه‌های انتقادی جهانی تبدیل کند. ما نمونه این مسئله را در گسترش هشتگ زندگی-سیاهان-مهم-است یا قبل‌تر از آن در جنبش بهار عربی (اسمیدی^۱ و شاهین^۲، ۲۰۱۷) دیده‌ایم.

برگسون گذشته را فقط ایده و زمان حال را ایده-موتور^۳ می‌داند. در زمان حال ایده‌ها به حرکت در می‌آیند و فقط دیگر ایده‌ای در گذشته باقی نمی‌مانند. ایده‌ها تبدیل به موتور حرکت برای ساخت جهان مادی جامعه می‌شوند. وقتی یک ایده انتقادی در حافظه تاریخی شکل می‌گیرد یکی از مهم‌ترین راه‌ها پیاده‌سازی‌اش گرفتن یادبود برای آن در زمان حال است. گرفتن یادبود نیاز به آرشیو اطلاعاتی دارد که از یک رخداد تاریخی امکان‌های فراخواندن دوباره مستندات آن وجود داشته باشند. یادبود سازی و تولید آرشیوهای اطلاعاتی انتقادی برای تولید حافظه محض انتقادی به ایجاد «رژیم‌های حافظه» (رادستون^۴ و هودکین^۵، ۲۰۰۳: ۱) می‌انجامند. رژیم‌های حافظه به آرشیوهای اصلی تولید حافظه و هویت ملی اشاره دارند که تحت یک گفتمان مشخص شکل می‌گیرند. آرشیوهای اصلی جلوی ایجاد آرشیوهای محلی را می‌گیرند و آرشیوهای حاشیه‌ای را به وجود می‌آورند. در وضعیت دیجیتال به سبب تنیدگی نیروهای ماشین و نیروهای انسانی شرایط تولید آرشیوهای اطلاعاتی انتقادی و محلی به وجود آمده است (طاهری کیا، ۱۴۰۱: ۱۷۸).

همچنین، برای دلوز حافظه صدایی است که صحبت می‌کند، زمزمه می‌کند، و آنچه را رخ داده است دوباره باز تعریف می‌کند (دلوز، ۱۹۸۹: ۵۱). حافظه دارای این ظرفیت است تا گفت‌وگو را ایجاد کند و آنچه را رخ داده است دوباره به یاد آورد. یادبود گرفتن عمل تکرار کردن است. تکرار کردن یادبودها امکانی برای انتقال حافظه به آیندگان است. در اینجا تکرار کردن با عادت‌واره متفاوت است (دلوز، ۱۹۹۴: ۷). عادت‌واره‌ها درون ناخودآگاه جای می‌گیرند و شکل از روزمرگی را به زندگی می‌بخشند. اما تکرار کردن درباره به پیش بردن ایده‌ها به منظور ایجاد تحول در آینده است. برگسون جای ایده‌ها را در گذشته می‌بیند و گذشته درون زمان حال تنیده شده است. پس ایده‌هایی که در زمان حال به پیش می‌روند تبدیل به موتور محرک دگرگونی برای وضعیت تاریخ به سوی آینده‌ای متفاوت می‌شوند. شکل‌گیری حافظه انتقادی و تکرار گرفتن یادبودهای انتقادی با هدف ضرورت تعهد به ایجاد دگرگونی در وضعیت تاریخی هستند.

¹ Smidi

² Shahin

³ Ideo-motor

⁴ Radstone

⁵ Hodgkin

گرفتن یادبودهای انتقادی برای ساخت روایت‌های انتقادی است (تصویر ۵). اجزای رخدادی که تبدیل به یادبود شده‌اند دوباره پر رنگ می‌شوند و امکان ترکیب آنها با نیروهای زمان اکنون فراهم می‌شود (دلوز و گاتاری، ۱۹۹۱: ۱۶۸؛ دلوز، ۱۹۹۸: ۶۶). بنابراین، یادبود درون خودش فقط محدود به حافظه نیست بلکه فراتر از حافظه از اجزایی تشکیل شده است که امکان به کارگیری دوباره آنها هست. نشانه‌ها و نمادها و ارزش‌هایی درون یادبود وجود دارند که دوباره به وضعیت اکنون فراخوانده می‌شوند و بر سر آنها توجه و آگاهی پدید می‌آید. بدین‌سان، یادبود گرفتن رخداد تصاویر ویدا موحد و تصاویر رخداد زن، زندگی، آزادی موجب به تکوین حافظه انتقادی زنان در شکل دادن به جنبش‌های اعتراضی آنها می‌شوند. یادبودها در وضعیت دیجیتال انجام می‌شوند که شبکه‌های ارتباطی دارای آرشیوهای اطلاعاتی و چرخش اطلاعات هستند. پس تکنولوژی ضبط رویدادهای زندگی روزمره و ذخیره سازی و چرخش دادن آنها به ایجاد آرشیوهای انتقادی برای جنبش‌های اجتماعی کمک کرده است. آرشیوهای انتقادی در خدمت تکوین حافظه انتقادی برای پیشبرد ایده‌ها برای ساخت آینده‌ای متفاوت هستند.

تصویر ۵. تصویری از حضور دو دختر بدون حجاب به مناسبت ۱۷ دی ماه روز کشف حجاب در محلی که ویدا موحد چندین سال پیش دست به اعتراض زده بود. همچنین، این عکس یک سال پس از رخداد زن، زندگی، آزادی گرفته شده است.

نتیجه‌گیری

برای تولید آینده می‌بایست ایده‌ها را تکرار کرد. اگر قرار است ایده‌ای عملیاتی بشود می‌بایست آن ایده را تکرار کرد. تکرار ایده در فرایند تولید نشانه‌ها، زبان، بدن، روابط، و تکنولوژی میسر است. ایده‌ها جنبه‌ی انتزاعی دارند اما در پیاده کردن آنها جنبه‌ی انضمامی پیدا می‌کنند. پیاده کردن ایده‌ها به تولید جهان مادی جامعه منتهی می‌شود. تکرار ایده‌ها در پیوند با تکرار نشانه‌ها، زبان، بدن، روابط، و تکنولوژی است. اما در فرایند تکرار نیروهای مسلطی که همواره چیزی یکسان را تکرار کنند وجود ندارند. در تکرار ایده‌ها همواره تفاوت وجود دارد. به سخنی، ما به طور متفاوت ایده‌ها را تکرار می‌کنیم. به همین سبب جهان مادی جامعه در پیوند با تکرار ایده‌ها موقعیت‌های مادی متفاوتی را به خودش می‌گیرد.

ایده‌ها در تاریخ هستند و زمان اکنون شرایط به حرکت درآوردن آنها است. تکرار به حرکت درآوردن ایده‌ها اهمیت دارد و تفاوت در ایجاد حرکت و حرکت کردن است. پس ایده‌ها در فرایند حرکت تغییر و دگرگونی ایجاد می‌کنند. تاریخ به‌واسطه‌ی به حرکت درآوردن ایده‌ها دچار دگرگونی می‌شود و آینده‌ای متفاوت به وجود می‌آید. جنبش اعتراضی زنان در پس از انقلاب ۵۷ دارای ایده‌های آزادی‌خواهی و کسب حقوق اجتماعی بوده است. اما این ایده در طول تاریخ جامعه‌ی پساانقلابی ایران در موقعیت‌های مختلف به حرکت درآمده است. در هر دوره‌ای شکلی از حافظه‌ی انتقادی برای جنبش زنان ایران شکل گرفته است. هر دوره‌ی تاریخی به موقعیت حافظه‌ی آن دوره شکل داده است. به تاسی از برگسون، ما چگونگی حافظه در هر دوره‌ی تاریخی را حافظه‌ی محض نامیدیم. جنبش اعتراضی زنان در هر دوره دارای حافظه‌ی محض انتقادی ویژه‌ی آن دوره بوده است.

همچنین، درون حافظه‌ی محض ما موقعیت‌های حافظه‌های محلی و شخصی را داریم که توسط آن فرد جریان زندگی روزمره را دریافت و ذخیره می‌کند. برگسون این حافظه را حافظه-تصویر می‌نامد. حافظه-تصویر درون حافظه‌ی محض هر دوره شکل می‌گیرد و زیر مجموعه‌ای از آن است. پس هر کدام از زنان دارای حافظه-تصویر از مصائبی هستند که در طول زندگی روزمره با آنها رویارو می‌شوند. اما مسئله این است که این حافظه-تصویرها چگونه به هم پیوند می‌خورند؟ این پیوند در فرایند تولید و به اشتراک گذاری تجربه‌ها میسر می‌شود. وضعیت دیجیتال و شبکه‌های ارتباطی دیجیتال این امکان را فراهم آورده است تا نه تنها موقعیت‌های بی‌عدالتی و مصائب ضبط و تبدیل به اطلاعات قابل اشتراک گذاری شوند، بلکه شکل‌های اعتراضی هم قابل ضبط و تکثیر و اشتراک گذاری می‌شوند.

بنابراین، کنش انتقادی ویدا موحد به مسئله حجاب اجباری به سرعت ضبط و در شبکه‌های اجتماعی گسترش پیدا کرد. این رخدادی منحصر به فرد در امکان تولید یادبود از این رخداد بود. عکس‌هایی که از ایستادن انتقادی ویدا موحد بر روی سکو ضبط شده بود هر سال در سالگرد آن دوباره از آرشیوهای اطلاعاتی بیرون می‌آیند و در شبکه‌های اجتماعی چرخش پیدا می‌کنند. بدین‌سان، کنش انتقادی ویدا موحد در تنیدگی با نیروهای تکنولوژی دیجیتال امکان این را یافت تا حافظه انتقادی جنبش زنان ایرانی را تکوین دهد. تکوین حافظه انتقادی در وضعیت دیجیتال به ساخت آرشیوهای اطلاعاتی انتقادی است که درون آن فایل‌های صوتی و تصویری انتقادی وجود دارند که در موقعیت‌های مختلف و یادبودها دوباره از آرشیوهای اطلاعاتی انتقادی خارج می‌شوند و چرخش پیدا می‌کنند و توجه‌ها را به خود جلب می‌کنند. تکرار یادبودها در وضعیت دیجیتال به گونه‌ای امکان پذیر شده است که هر گروه و خرده فرهنگی می‌تواند یادبودهای خودش را بسازد و در بین اعضایش چرخش دهد. تکرار یادبودها به پیشبرد ایده‌ها و تولید هویت‌های انتقادی کمک می‌کند.

پس از رخداد ویدا موحد، رخداد مهسا امینی دیگر رخدادی بود که یک سال پس از آن دوباره جریان گرفتن یادبود برای آن رقم خورد. تصاویر مهسا امینی و خرده‌رخدادهایی که در این رخداد رخ داده بودند دوباره جریان پیدا کردند. دوباره درهای آرشیوهای اطلاعاتی انتقادی که درباره رخداد زن، زندگی، آزادی به وجود آمده بودند گشوده شدند و فایل‌های تصویری آن به چرخش درآمدند و تکرار تولید حافظه انتقادی دامن زدند. از این‌رو، جنبش‌های اجتماعی در وضعیت دیجیتال را باید در تنیدگی با نیروهای غیر انسانی تکنولوژی دیجیتال در نظر گرفت. حافظه بیولوژیک انسان در تنیدگی با حافظه ماشین به ایجاد حافظه انتقادی گسترده در پیوند با جنبش‌های اعتراضی منجر شده است. خرده فرهنگ‌ها و گروه‌هایی که ایده‌هایی برای گسترش عدالت و احقاق حقوق خود دارند هر کدام این امکان را دارند تا آرشیوهای اطلاعاتی خودشان را بسازند. آرشیوهای اطلاعاتی انتقادی، تکرار یادبودها، تولید اطلاعات از رخداد و کنش‌های اعتراضی، تولید نماها و نشانه‌ها و چرخش دادن آنها، و تولید حافظه انتقادی ویژگی‌های جنبش‌های اجتماعی در وضعیت دیجیتال هستند که جنبش انتقادی زنان ایران هم در این ویژگی‌ها شکل گرفته است.

جدول ۱. روابط بین مفاهیم به کار رفته در تحلیل داده‌ها.

مفهوم	مفاهیم مربوطه
تکنولوژی	حافظه انتقادی، آرشیو
حافظه انتقادی	یادبود، جنبش زنان، تکرار
تکرار	اشتراک گذاری، آرشیو سازی
یادبود	یادآوری، رخدادهای کلیدی
آرشیوها	آرشیوهای انتقادی، روایت‌های مقابله‌ای
آرشیوهای انتقادی	تکنولوژی دیجیتال، قدرت بخشی
جنبش زنان	عدالت، مساوات، رخدادهای کلیدی
رخدادهای کلیدی	اعتراض ویدا موحد، مرگ مهسا امینی، سالگرد کشف حجاب
قدرت	ساختارهای اجتماعی، مقاومت
مقاومت	ابزار دیجیتالی، تغییر
هویت	آگاهی بخشی، ادراک جمعی
آگاهی بخشی	تاریخ، تجربه‌های اشتراکی
کنش دیجیتالی	چالش‌ها، فرصت‌ها

جدول ۲. همبستگی بین مفاهیم.

مفهوم	مفهوم مربوطه
حافظه انتقادی	تکنولوژی
آرشیو	تکنولوژی
تکرار	حافظه انتقادی
یادبود	حافظه انتقادی
جنبش زنان	حافظه انتقادی
آرشیو	تکرار
اشتراک	تکرار
یادآوری	یادبود
رخدادهای کلیدی	یادبود، جنبش زنان
آرشیوهای انتقادی	آرشیوها
روایت‌های مقابله‌ای	آرشیوها
دیجیتال تکنولوژی	آرشیوهای انتقادی

مفهوم	مفهوم مربوطه
قدرت بخشی	آرشیوهای انتقادی
عدالت	جنبش زنان
عدالت	جنبش زنان
اعتراض ویدا موحد	رخدادهای کلیدی
مرگ مهسا امینی	رخدادهای کلیدی
مقاومت	قدرت
ساختارهای اجتماعی	قدرت
ابزارهای دیجیتالی	مقاومت
آگاهی	هویت
ادراک جمعی	هویت
تاریخ	آگاهی
تجربه‌های اشتراکی	آگاهی
فرصت‌ها	کنش دیجیتالی

منابع

- طاهری کیا، حامد. (۱۴۰۰). پسانسانگرایی، سایبورگ، و حافظه دیجیتال ایرانی. جامعه فرهنگ رسانه، ۱۰(۴۱)، ۱۴۷-۱۲۱.
- طاهری کیا، حامد (۱۴۰۱). زندگی عریان در جغرافیای دیجیتال: از زیست-سیاست تا حواس-سیاست. تهران: مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- Al-Saji, A. (2004). "The memory of another past: Bergson, Deleuze and a new theory of time. *Continental Philosophy Review*, 37, 203–239
- Bandak, A.; Crone, C.; & Mollerup, N. G. (2024). Re-Collections: Images beyond the Archive. *Visual Anthropology*, 37(1), 1-18.
- Barad, K. (2007). *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham, NC: Duke University Press.
- Barker, T. (2023). Michel Serres and the Philosophy of Technology. *Theory, Culture & Society*, 40(6), 35-50. DOI: 10.1177/02632764221140825
- Beck, C., & Gleyzon, F. X. (2016). Deleuze and the event(s). *Journal for Cultural Research*, 20(4), 329–333. DOI: 10.1080/14797585.2016.12647
- Beer, D., & Burrows, R. (2013). Popular Culture, Digital Archives and the New Social Life of Data. *Theory, Culture & Society*, 30(4), 47-71. DOI: 10.1177/0263276413476542
- Bergson, H. (2005). *Matter and Memory*. New York: Zone Books.
- Bergson, H. (2007). *The creative mind : an introduction to metaphysics*, Mabelle L. Andison (trans.). New York: Dover Publication.

- Bozalek, V., & Zembylas, M. (2016). Diffraction or reflection? Sketching the contours of two methodologies in educational research. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 30(2), 111–127.
- Braidotti, R. (2013). *The Posthuman*. Cambridge: Polity Press.
- Connolly, W. E. (2011). *A world of becoming*. Duke University Press.
- De Kosnik, A. (2016). *Rogue archives digital cultural memory and media fandom*. London: Massachusetts Institute of Technology.
- Deleuz, G.; & Guattari, F. (1991). *What Is Philosophy?*, Hugh Tomlinson and Graham Burchell (trans). New York: Columbia University Press.
- Deleuze, G. (1983). *Difference and repetition* (P. Patton, Trans.). Columbia University Press.
- Deleuze, G. (1989). *Cinema2: The time-image*, Hugh Tomlinson and Robert Gal (trans.). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Deleuze, G. (1994). *Logic of sense* (C. Sense, Trans.). Columbia University Press.
- Deleuze, G. (1998). *Essays critical and clinical*, Daniel W. Smith and Michael A. Greco (trans.). London: Verso.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (2003). *A Thousand Plateaus*, 10th printing. Minneapolis: University of Minneapolis Press.
- Deleuze, G. (1994). *Difference and Repetition*, Paul Patton (trans.). New York: COLUMBIA UNIVERSITY PRESS.
- Ghatts, K. (2018). Those Who Dare to Bare Their Hair. *Foreign Policy*, 229, 18–21.
- Ghoreishi, S. (2017). “My Stealthy Freedom” Facebook Page. Paper presented at the New Zealand Political Studies Association Conference, Otago.
- Iddins, A. (2019). The digital carceral: Media infrastructure, digital cultures and state surveillance in post-Arab Spring Morocco. *International Journal of Cultural Studies*, 23(2), 245–263.
- Jenkins, N., Ritchie, L., & Quinn, S. (2020). From reflection to diffraction: exploring the use of vignettes within post-humanist and multi-species research. *Qualitative Research*, 21(6), 975–989.
- Karimi, S. (2014). Iranian Women’s Identity and Cyberspace: Case study of Stealthy Freedom. *Social Science Studies*, 2(1), 221.
- Keightley, E., & Pickering, M. (2014). Technologies of memory: Practices of remembering in analogue and digital photography. *New Media & Society*, 16(4), 576–593.
- Keightley, E., & Schlesinger, P. (2014). Digital media – social memory: remembering in digitally networked times. *Media, Culture & Society*, 36(6), 745–747.
- Levy, Daniel, and Sznajder, Natan. (2002). Memory Unbound: The Holocaust and the Formation of Cosmopolitan Memory. *European Journal of Social Theory*, 5(1), 87–106.
- Marcus, G. E., & Saka, E. (2006). Assemblage. *Theory, Culture & Society*, 23(2–3), 101–106.
- Masny, D. (2016). Problematizing Qualitative Research: Reading a Data Assemblage With Rhizoanalysis. *Qualitative Inquiry*, 22(8), 666–675.
- Radner, D. (2005). Spinoza’s Theory of Ideas. *The Philosophical Review*, 80(3), 338–359.
- Radstone, S., & Hodgkin, K. (2003). Regimes of memory: an introduction. In *Regimes of memory* (pp. 1–23). London: Routledge.
- Ringel, S., & Ribak, R. (2024). Platformizing the Past: The Social Media Logic of Archival Digitization. *Social Media + Society*, 10(1).
- Saber, D., & Rahman al-Jaloud, A. (2024). The Syrian Archive Digital Memory Project: Archiving as Testimony, as Evidence, as Creative Practice. *Visual Anthropology*, 37(1), 19–34.

- Schwartz JM and Cook T (2002) Archives, records, and power: the making of modern memory. *Archival Science*, 2(1-2), 1-19.
- Shaban, S. (2022). Iranian feminism and transnational ethics in media discourse. Lanham: LEXINGTON BOOKS.
- Shahi, A., & Abdoh-Tabrizi, E. (2020). Iran's 2019-2020 Demonstrations: The Changing Dynamics Of Political Protests In Iran. *Asian Affairs*, 51(1), 1-41.
- Smidi, A., & Shahin, S. (2017). Social Media and Social Mobilisation in the Middle East: A Survey of Research on the Arab Spring. *India Quarterly*, 73(2), 196-209.
- Stahl, B. (2019). Digital events and the ethics of neuro-ICT. In David Kreps (ed.), *Understanding Digital Events Bergson, Whitehead, and the Experience of the Digital* (pp. 85-96). London: Routledge.
- Stewart, M., & Schultze, U. (2019). Producing solidarity in social media activism: The case of My Stealthy Freedom. *Information and Organization*, 29(3),
- Taheri Kia, H. (2021). Posthumanism, cyborg, and Iranian digital memory. *Society, Culture, Media*, 10(41), 121-147. DOI 10.1001.1.38552322.1400.10.41.17.2 [In Persian]
- Taheri Kia, H. (2021). Posthumanism, cyborg, and Iranian digital memory. *Society Culture Media*, 10(41), 121-147. [In Persian]
- Taheri Kia, H. (2022). *Bare life in digital geography: from bio-politics to Nu-politics*. Tehran: Institute of Social and Cultural Studies. [In Persian]
- Taheri Kia, H. (2022). *Bare life in digital geography: From biopolitics to sensory-politics*. Tehran: Institute for Cultural and Social Studies. [In Persian]
- Tarde, G. (1903). *The laws of imitation*. (Elsie Clews Parsons Trans). New York: The Mershon Company Press.
- Tarnowski, S. (2024). The Beginning of an Idea about an End: On Digital, Diasporic, Syrian Archives. *Visual Anthropology*, 37(1), 35-55.
- Tebeau, M. (2016). Engaging the Materiality of the Archive in the Digital Age. *Collections: A Journal for Museum and Archives Professionals*, 12(4), 475-487.
- Vagg, J. (2022). Experiencing-With Data: Exploring Posthuman Creativity Through Rhizomatic Empathy. *Qualitative Inquiry*, 28(5), 541-551.